

**ALGORITMLAR ASIRLIGIDAGI AVLOD yohud ijtimoiy tarmoqlar
yoshlarning hayotiy maqsadlarini qanday dasturlamoqda?**

Karimov Sanjar Sindorqulovich

Falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD).

Jizzax viloyati pedagogik mahorat markazi

ijtimoiy-iqtisodiy fanlar kafedrasini mudiri.

tel: +998 90 229 18 15

E-mail: haqiqiysanjar0088@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada ijtimoiy tarmoqlarning zamonaviy yoshlar - ayniqsa Z va Alfa avlod vakillarining - hayotiy maqsadlari, shaxsiy qadriyatlarini va identitetini shakllanishiga ko'rsatayotgan falsafiy, psixologik va pedagogik ta'siri tahliliy jihatdan o'rganilgan. Tavsiya algoritmlari, "filter pufakchasi" hodisasi va "influenser iqtisodiyoti" orqali yoshlarning niyat va intilishlarining qanday qo'zg'atilishi yoki aksincha, toraytirilishi mumkinligi dalillarga asoslangan holda ko'rib chiqilgan. Raqamli maydondagi passiv iste'mol madaniyatining shaxs erkinligi va fuqarolik javobgarligiga tahdidlari ochib berilgan. Maqolada raqamli savodxonlikni tarbiya jarayoniga integratsiya qilishning zarurligi ilgari surilgan.

Kalit so'zlar: ijtimoiy tarmoqlar, algoritmi, yoshlar, hayotiy maqsad, identitet, filter pufakchasi, influenser, raqamli savodxonlik, psixologik manipulyatsiya, raqamli tarbiya, qadriyat deformatsiyasi.

Аннотация. В данной статье с аналитической точки зрения исследуется философское, психологическое и педагогическое влияние социальных сетей на формирование жизненных целей, личных ценностей и идентичности современной молодежи - в особенности представителей поколений Z и Альфа. На основе доказательного подхода рассматривается, каким образом рекомендательные алгоритмы, феномен «пузыря фильтров» и «экономика инфлюенсеров» стимулируют или, напротив, сужают стремления и намерения молодых людей. Раскрываются угрозы культуры пассивного потребления в цифровом пространстве для личной свободы и гражданской ответственности. В статье обоснована необходимость интеграции цифровой грамотности в воспитательный процесс.

Ключевые слова: социальные сети, алгоритм, молодежь, жизненная цель, идентичность, пузырь фильтров, инфлюенсер, цифровая грамотность, психологическая манипуляция, цифровое воспитание, деформация ценностей.

Abstract. This article analytically examines the philosophical, psychological, and pedagogical influence of social networks on the formation of life goals, personal values, and identity of contemporary youth - particularly representatives of Generation Z and Alpha. Using an evidence-based approach, the article explores how recommendation algorithms, the filter bubble phenomenon, and the 'influencer economy' stimulate or, conversely, narrow the aspirations and intentions of young people. Threats posed by passive consumption culture in the

IQTIDOR & INTELLEKT

digital space to personal freedom and civic responsibility are revealed. The article substantiates the necessity of integrating digital literacy into the educational process.

Keywords: *social networks, algorithm, youth, life goals, identity, filter bubble, influencer, digital literacy, psychological manipulation, digital education, value deformation.*

Yoshlik - bu hayot yoʻlining eng gul-gul ochilgan fasli, ammo shu fasldagi shamol qaysi tomonga esadi - bu yoshning kelajak taqdiriga hal qiluvchi taʼsir koʻrsatadi. Bugungi kunda bu “shamol” tobora koʻproq ijtimoiy tarmoqlardan esmoqda. TikTok, Instagram, YouTube va Telegram kabi platformalar faqat axborot tarqatish vositasi boʻlib qolmay, balki yoshlarning intilishlari, orzulari va hayotiy maqsadlarini “dasturlash”ning instrumentlariga aylangan. Oʻzbekiston Respublikasida internet foydalanuvchilarining 67 foizini 14–30 yoshlilar tashkil etishi [1] va ushbu guruhning kuniga oʻrtacha 4–6 soat vaqtini raqamli maydonda oʻtkazishi bu masalaning milliy ahamiyatini alohida taʼkidlaydi.

Falsafiy nuqtai nazardan qaraydigan boʻlsak, hayotiy maqsad - bu shaxsning erkin tanlov natijasida shakllanadigan ichki yoʻnalish koʻrsatgichi. Aristotel uni “eudaimonia” - baxtli va toʻlaqonli hayot sifatida tasvirlagan. Biroq zamonaviy raqamli reallik bu erkin tanlovni nozik, ammo samarali tarzda cheklab qoʻyyapti: algoritmlar nima koʻrish, kim boʻlib yetishish va nimaga intilish lozimligini “tavsiya” qilmoqda. Bu masala - faqat texnologik muammo emas, bu chuqur falsafiy, pedagogik va etik muammodir.

Shu bois ushbu maqolada biz quyidagi asosiy savolga javob qidiramiz: ijtimoiy tarmoqlarning tavsiya algoritmlari yoshlarning hayotiy maqsadlari, qadriyatlarini va shaxsiy identitetini qay darajada “kodlamoqda” va bu jarayonga pedagogika hamda etika nuqtai nazaridan qanday yondashish lozim?

Oʻzbek ilmiy muhitida ushbu mavzuga oid tadqiqotlar hali nisbatan yosh boʻlib, shunga qaramay yoʻnalish tobora kuchayib bormoqda. N. Qodirova oʻzining ilmiy izlanishlarida raqamli muhitning 15–25 yoshli yoshlar dunyoqarashiga koʻrsatadigan psixologik taʼsirini tahlil etgan va “kontentga bogʻliqlik” sindromi shaxs motivatsiya tizimini deformatsiya qilishi haqida muhim xulosalar chiqargan [2]. M. Abdullayev esa oʻz tadqiqotida ijtimoiy tarmoqlardagi “ijtimoiy taqqoslash” mexanizmini koʻrib chiqib, bu hodisaning yoshlar oʻz-oʻzini baholashiga salbiy taʼsiri ilmiy jihatdan isbotlanganini taʼkidlagan [3].

S. Ergasheva va N. Haydarova tomonidan amalga oshirilgan qiyosiy tadqiqot oʻzbek yoshlari uchun milliy madaniy kontekstning algoritmik tazyiqqa qarshi bufer vazifasini oʻtashi mumkinligini ilgari surgan [4]. D. Sultonova va A. Raximov raqamli identitet parchalanishi muammosini falsafiy-psixologik jihatdan

tahlil qilgan [5]. T. Xoliqova esa “algoritmik tanqidiy fikrlash” konsepsiyasini ishlab chiqib, uni tarbiya jarayoniga integratsiya qilish modelini taklif etgan [7].

Metodologik jihatdan ushbu maqola qiyosiy tahlil, ijtimoiy-falsafiy diskurs tahlili va pedagogik konseptualizatsiya usullariga tayanadi. Tadqiqot o‘zida nazariy-analitik yondashuv bilan amaliy-pedagogik xulosalarni uyg‘unlashtiradi. Manba sifatida O‘zbekiston ilmiy platformalarida (inLibrary, inScience) chop etilgan so‘nggi yillardagi maqolalar va O‘zbekiston Respublikasining me‘moriy hujjatlari ishlatilgan.

1. Ko‘zga ko‘rinmas “tarbiyachi”. Ijtimoiy tarmoqlarning tavsiya tizimlari - bu faqat texnik vosita emas. Ular foydalanuvchining har bir bosgani, ko‘rgan vaqti, ulashgani va hatto to‘xtab qolgani haqidagi ma‘lumotlarni tahlil etib, unga “eng foydali” kontentni taqdim etishga dasturlangan. Biroq bu yerda “foydali” deganda algoritmning mulkdori uchun foydali - ya‘ni foydalanuvchini platforma ichida imkon qadar uzoqroq ushlab turishi nazarda tutiladi.

N. Qodirova o‘zining tadqiqotida ta’kidlashicha, TikTok algoritmi foydalanuvchilarni o‘rtacha 8–12 daqiqa ichida ularning “zaif nuqtasi”ni - eng ko‘p reaksiya qo‘zg‘atuvchi kontent turini topib oladi va keyingi barcha tavsiyalarni shu yo‘nalishda beradi [2]. Bu esa “filter pufakchasi” deb atalgan hodisani yuzaga keltiradi: yoshlar ko‘p o‘tmay faqat o‘zlariga allaqachon yoqadigan narsa bilan qo‘rshilib qolinadi. Dunyo ularga keng emas, “moslashtirilib qo‘yilgan” ko‘rinadi.

Falsafiy jihatdan bu - Immanuel Kantning “avtonom shaxs” konsepsiyasiga to‘g‘ridan-to‘g‘ri qarshi kuchdir. Kant insonning axloqiy qadr-qimmatini uning erkin va ong bilan qilgan tanlovida yotadi, degan edi. Algoritm esa ushbu erkinlikni yengil, ko‘zga ko‘rinmas, ammo doimiy bosimlash orqali qisqartiradi. O. Xasanova bu holatni pedagogik jihatdan “passiv subyekt sindromi” deb ta’riflaydi va yoshni algoritmik tazyiqdan himoya qiluvchi asosiy kuch - bu mustaqil, reflektiv fikrlash ko‘nikmasidir, deb ta’kidlaydi [6].

2. “Influenser iqtisodiyoti” va yoshlar orzu-maqсадlari. Bugungi kunda ijtimoiy tarmoqlarda “influenser” - ta’sirchi madaniyati juda kuchli tus olgan. Millionlik auditoriyaga ega bloggerlar yoshlarga nafaqat mahsulot reklama qiladi, balki ularga “qanday hayot kechirishni”, “nima o‘rganishni”, “qaysi kasb tanlashni” ko‘rsatib beradi. Bu o‘z-o‘zicha yomon emas - biroq masala shundaki,

IQTIDOR & INTELLEKT

influenser namoyish etadigan hayot tarzining katta qismi sun'iy, montajlangan va reklama shartnomalariga asoslangan.

M. Abdullayevning tadqiqot natijalariga ko'ra, 14–22 yoshlilar o'rtasida o'tkazilgan so'rov shuni ko'rsatganki, respondentlarning 72 foizi o'zining kelajak kasbi yoki hayot tarziga oid tasavvuri birinchi galda “Instagram yoki TikTokda ko'rgan” narsa asosida shakllanganini e'tirof etgan [3]. Bu raqam hayratlanarli: demak, har uchta yoshning ikkitasi uchun “hayotiy maqsad” real tajriba, ustoz maslahati yoki chuqur o'ylanish orqali emas - algoritmning taqdim etgan “vitinasi” orqali shakllanmoqda.

S. Ergasheva va N. Haydarova ushbu muammoni o'zbek yoshi uchun xarakterli jihat bilan to'ldiradi: milliy qadriyatlar tizimi - oila, mahalla, mehnat, ta'lim - bilan bir tomondan, global influencer madaniyati - tezkor boylik, g'arbona lifestyle, ortiqcha individualizm - ikkinchi tomondan bosim qilayotgan “qadriyatlar qaychi” hodisasi yuzaga kelgan [4]. Bu makroritmik ziddiyat yoshni hayotiy maqsad tanlovida chalg'itar, ichki qarama-qarshilik hosil qiladi.

3. Raqamli identitet: o'zlikni “namoyish etish” va haqiqiy shaxsning inqirozi. Ijtimoiy tarmoqlar faqat ma'lumot yoki e'tiborni emas - identitet muammosini ham keskinlashtiradi. Yoshlar o'z profillarini boshqalarga yoqish uchun “sozlaydi”: real “men” bilan “profil-men” o'rtasidagi masofa kengayadi. Erving Goffmanning “hayot - bu sahna” nazariyasi raqamli asrda yangi, keskin mazmun kasb etmoqda: endi sahna 24/7 ochiq va tomoshabin jahon miqyosida.

D.Sultonova va A.Raximov o'z tadqiqotlarida “raqamli o'zlik parchalanishi” hodisasiga e'tiborni qaratadi: yoshlar turli platformalarda turlicha “men”larni namoyish etib, oxir-oqibat qaysi biri “haqiqiy o'zlik” ekanligini anglay olmay qoladi [5]. Bu holat falsafada “egzistensial adashish” deb ataladigan holatga - “Men kim? Nima uchun yashayapman?” savollariga javob topishning qiyinlashuviga olib keladi.

Pedagogika nuqtai nazaridan bu holatning muqobili - yoshda sog'liqli ichki o'zlik hissini shakllantirib, unga “raqamli shovqin”dan farqli ichki kompas yaratishga ko'maklashishdir. O. Xasanova ta'kidlaganidek, bu vazifa tarbiya darslarining, uy muhitining va ijtimoiy institutlarning mushtarak harakatini taqozo etadi [6].

4. Raqamli savodxonlik - zamonaviy tarbiyaning zaruriy tarkibi. Muammoning yechimi ijtimoiy tarmoqlarni taqiqlashda emas - chunki bu na amaliy, na samarali. Yechim yoshlarda algoritmlarni tanib olish, ularning ta'siriga tanqidiy yondashish va o'z erkin tanlovini ongli tarzda himoya qilish

ko'nikmalarini shakllantirish, ya'ni raqamli savodxonlikni tarbiya tizimiga organik tarzda kiritishda.

T.Xoliqova o'zining pedagogik tadqiqotida "algoritmik tanqidiy fikrlash" deb atagan yondashuvni taklif qiladi: o'quvchilarga algoritmning ishlash mantiqini tushunarli tarzda ko'rsatish, ular platformalar motivatsiyasini anglashiga yordam berish va muqobil ma'lumot manbalariga murojaat qilish odatini shakllantirish [7]. Bu yondashuv tarbiya darslarida alohida blok sifatida joriy etilishi maqsadga muvofiq bo'lib, yoshlarni passiv iste'molchidan ongli subyektga aylantiradi.

O'zbekiston Respublikasining "Yoshlarga oid davlat siyosati to'g'risida"gi Qonuni yoshlarning ruhiy salomatligi va ma'naviy rivojlanishini ta'minlashda davlat va tarbiyachilarning birgalikdagi javobgarligini belgilab beradi [8]. Ushbu me'moriy hujjat ruhiga muvofiq, raqamli manipulyatsiyadan yoshlarni himoya qilish - bu nafaqat oilaning, balki butun tarbiya tizimining strategik vazifasidir.

Maqolada keltirilgan tahlillar shuni yaqqol ko'rsatadiki, ijtimoiy tarmoqlar yoshlar uchun ikki tomonlama haqiqatni ifodalaydi: bir tomondan - bilim, ijodkorlik va global hamjamiyatga kirish imkoniyati; ikkinchi tomondan - algoritmik qaramlik, qadriyat deformatsiyasi va hayotiy maqsadlarning sun'iy "dasturlanishi" xavfi.

Eng xavfli holat - yoshning bu ta'sirni sezmay qolishi. Algoritm o'z ishini shundayin qiladiki, tavsiya qilingan kontent foydalanuvchiga "o'z tanlovim" kabi his qildiriladi. Holbuki bu aldanchi bir ko'rinish, xolos. Etika va pedagogika fanlari nuqtai nazaridan buni "ko'zga ko'rinmas manipulyatsiya" deb atash mumkin va bu - jiddiy axloqiy muammo. Taniqli media tadqiqotchisi N. Postmanning fikriga ko'ra, eng xavfli nazorat - bu sezilmaydigan nazoratdir.

Ayni chog'da, raqamli maydonda yoshlik ijobiy imkoniyatlardan mahrum qilinmasligi lozim. Maqsad - o'chirish emas, ongli tanlamoqni o'rgatish. Yoshni raqamli maydonda faol, ongli, tanqidiy subyektga aylantirish - XXI asr pedagogikasining asosiy vazifalaridan biridir. Bugungi tarbiyachi ham raqamli muhitni bilishi, algoritmlarning psixologik mexanizmlarini tushunishi va bu bilimlarni o'z o'quvchilariga etkazishga tayyor bo'lmog'i lozim.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, algoritmlar asirligidagi avlod - bu istiqbol uchun tahdid emas, balki tarbiya tizimi oldidagi dolzarb imkon. Agar yoshlarni algoritmik ta'sirni tanib olish, o'z hayotiy maqsadlarini ichki, erkin va ongli tarzda

IQTIDOR & INTELLEKT

shakllantirishga o'rgatadigan bo'lsak - ular raqamli asr farzandi bo'lib turib, uning asiri emas, balki ongli egasi bo'la oladi.

Birinchidan, tarbiya va ijtimoiy fanlar darslarida raqamli savodxonlik va algoritmik tanqidiy fikrlash bloklarini joriy etish; ikkinchidan, sog'liqli o'zlik hissini saqlab qoluvchi qadriyatlar tizimini oilada va maktabda mustahkamlash; uchinchidan, davlat tomonidan yoshlarning raqamli muhitdagi huquqlari va ularni algoritmik manipulyatsiyadan himoya qilishning me'moriy-huquqiy asoslarini kuchaytirish - bu uch yo'nalish bugungi tarbiya tizimining ustuvor vazifasi bo'lib qolishi lozim.

Hayotiy maqsad - bu inson erkinligining ifodasidir. Uni algoritm emas, ongli va ozod inson tanlashi va shakllantirishi lozim. Pedagogika va falsafaning birgalikdagi vazifasi - shu erkinlikni saqlab qolishga yordam berishdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekistonda axborot-kommunikatsiya texnologiyalari rivojlanishi: Statistika ma'lumotlar to'plami. - Toshkent: O'R AQSH, 2023. - 84 b.
2. Qodirova, N.A. (2023). Ijtimoiy tarmoqlardagi tavsiya algoritmlari va yoshlar motivatsiyasiga ta'siri. Jamiyat va innovatsiyalar, 4(3/S), 112–121 b.
3. Abdullayev, M.R. (2022). Ijtimoiy tarmoqlarda sotsial taqqoslash va yoshlarda o'z-o'zini baholash inqirozi. Zamonaviy fan va tadqiqotlar - inLibrary, 58-son, 201–209 b.
4. Ergasheva, S.B., Haydarova, N.T. (2023). O'zbek yoshlarida milliy va global madaniy ta'sirlarning raqamli maydondagi qarama-qarshiligi. Pedagogika va psixologiya, 2(1), 45–54 b.
5. Sultonova, D.X., Raximov, A.N. (2022). Raqamli identitet parchalanishi: falsafiy-psixologik tahlil. Falsafa va huquq, 3(2), 67–76 b.
6. Xasanova, O.B. (2024). Yoshlarda sog'liqli o'zlik hissini shakllantirish: tarbiya fanining imkoniyatlari. Zamonaviy ta'lim, 9(2), 88–97 b.
7. Xoliqova, T.M. (2023). Algoritmik tanqidiy fikrlash: raqamli savodxonlikni tarbiya jarayoniga integratsiya qilish modeli. Yoshlar va jamiyat, 6(2), 34–43 b.
8. O'zbekiston Respublikasining "Yoshlarga oid davlat siyosati to'g'risida"gi Qonuni (2016-yil, 2021-yilda yangilangan tahrir). - Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi, 2021.